

Artis heeft een nieuwe visie. Of eigenlijk een vernieuwde visie, want de uitgangspunten voor de geplande ontwikkelingen zijn grotendeels gebaseerd op het eigen roemrijke verleden. Artis heeft in de afgelopen anderhalf jaar hard nagedacht over haar toekomst, over haar wetenschappelijke tradities, over de dieren, over de educatie en over haar maatschappelijke taken. Uit de discussies is een ambitieus plan voortgekomen, dat teruggrijpt op de oorsprong van Artis, en dat Artis een duidelijke plaats geeft in de maatschappelijke realiteit van de 21ste eeuw.

ARNOUD ODDING
Projectleider
Transformatieplan Artis

Foto's: Archief Artis
Schetsen Masterplan:
Sprenger architecten,
Hannover en Wessel de
Jonge architecten,
Rotterdam

De natuur kennen

is jezelf kennen

Een schets van het totale Masterplan dat een periode tot 2015 bestrijkt.

gebaseerd is op de oude Latijnse naam van het genootschap: *Natura Artis Magistra* (de natuur is de leermeesteres van de kunsten en wetenschappen):

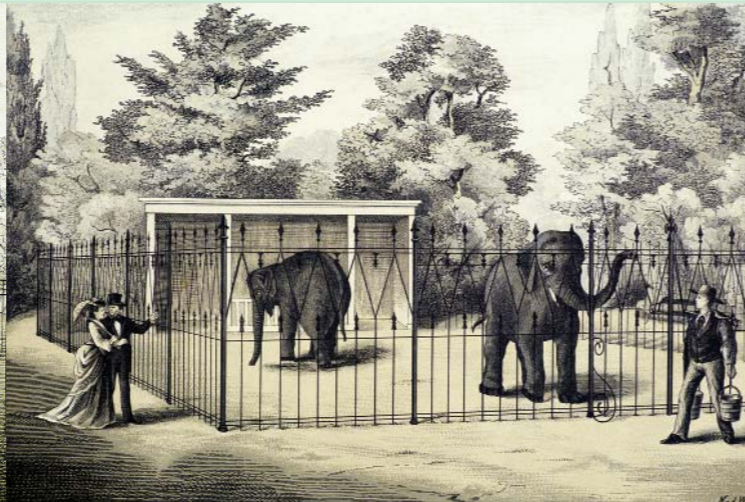
Natura Artis Magistra gaat over de samenhang der dingen, waarbij Natura staat voor de verwondering over de natuur; Artis staat voor de cultuur waarmee wij vormgeven aan onze wereld en Magistra staat voor het inzicht in de relatie tussen natuur en cultuur.

Met deze missie geeft Artis invulling aan haar ambitie om een kennistuin te zijn – een kennistuin met dieren, met planten, met musea, met een planetarium. Artis is een park waar je kunt wandelen, waar je kunt leren, waar je kunt nadenken en waar je onverwachte zaken beleeft en ervaart. Artis verzamelt en toont de levende en dode natuur, en probeert die te begrijpen, te interpreteren. Mensen leggen hun interpretaties vast in taal, wetenschap en waarden, ofwel cultuur. Artis stimuleert het denken over de relatie tussen natuur en cultuur. Artis gaat over de samenhang der dingen.

De kerntaak van Artis

Ambitieuze? Zeker, maar Artis is altijd ambitieus geweest en zonder ambitie kom je nergens. De nieuwe missie legt grote nadruk op de belangrijkste taak van Artis in deze 21e eeuw en dat doel is het zich openstellen naar de maatschappij: letterlijk, figuurlijk, praktisch en inhoudelijk. De kerntaak van Artis is immers de publiekstaak, ofwel de educatie. Alle ervaringen die mensen opdoen vanaf het moment dat zij de toegangspoort passeren, zijn

Artis wordt ook gezien als een romantische wandeltuin met monumentale bomen.

Twee verblijven uit het midden van de 19e-eeuw. Prent van N.v.d. Waals uit Witkamp 1876, 'NAM in 20 schetsen'

Toekomstvisie en masterplan voor Artis

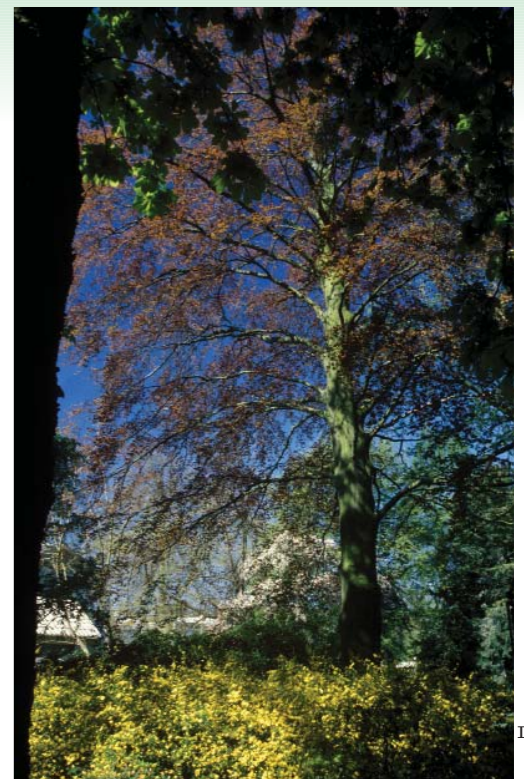
Toen Artis werd opgericht moesten de binnenlanden van Afrika nog worden 'ontdekt', Darwin was net terug van zijn reis met de Beagle, maar had zijn "Origin of Species" nog lang niet geschreven. In Nederland reden geen treinen, auto's of fietsen en Jules Verne was een fantasierijk jongentje van 10 jaar oud. Artis werd in 1838 opgericht als een genootschap; een sociëteit waar de opkomende burgerij van Amsterdam zich wilde onderscheiden op een eigen plek met een eigen identiteit. Gezamenlijk bestudeerden en genoten zij van de verschijnselen en voortbrengselen van natuur, kunst en wetenschap. Artis groeide niet alleen uit tot een wetenschappelijk epicentrum dat internationaal belangstelling trok, maar vulde ook lange tijd de culturele leemte in de stad. Er was de dierentuin, er werden lezingen gegeven, concerten gehouden, tentoonstellingen gepresenteerd.

De missie van Artis

Als rasechte 19e-eeuwer stelde oprichter en eerste directeur van Artis, G.F. Westerman, de wetenschap boven alles: Artis is een kind van de Verlichting. De dierentuin die hem voor ogen stond moest bijdragen tot de kennis en kunst der natuur en wel op zo'n manier dat de bezoeker die kennis spelenderwijs tot zich nam. Binnen enkele decennia waren niet alleen een op Westermans eigen boekenbezit gefundeerde bibliotheek, maar ook een flink aantal museumruimtes, twee wetenschappelijke tijdschriften en een fraaie kunstverzameling onderdeel van een dierentuin met een almaar groeiende hoeveelheid levende dieren. Onder de opvolgers van Westerman werden de uitstekende contacten met de Amsterdamse en Leidse universiteiten doorgezet. Het is niet toevallig dat de nieuw geformuleerde missie van Artis

Naast de Hollandse Tuin bevond zich ooit het monumentale Berenpaleis, hier ca. 1970. (Tegenwoordig staat daar het Kleine-Zoogdierenhuis).

De Bokkenrots uit 1941 past wonderwel in de sfeer van de Engelse landschapstuin met zijn kronkelige paden, typerend voor de opzet van de oude Artistuin.

Boven: monumentale 19e-eeuwse architectuur is een ander typerend element van Artis. Hier het Aquarium dat in 1882 werd geopend.

Rechts: het Groote Museum gezien vanaf de Plantage Middenlaan rond 1860

primair educatieve ervaringen. Die ervaringen kunnen variëren van zintuiglijke ervaringen tot het stimuleren van een eigen meningsvorming. Artis toont, vertelt, stelt ter discussie en opinieert. Artis biedt de bezoeker verschillende lagen van informatie en ervaringen aan. Het is aan de bezoeker wat die er uit haalt.

Drie kansen voor Artis

Mooie woorden, maar wat betekent dit nu in de praktijk? Wat merken wij als bezoeker er straks van en wanneer worden die laatste oude verblijven gemoderniseerd? Zelfonderzoek, zoals Artis dat in het afgelopen jaar heeft uitgevoerd, leidt in eerste instantie voornamelijk tot nieuwe vragen. Maar na verloop van tijd beginnen de vragen samenhang te vertonen en wordt een patroon zichtbaar. In het geval van Artis werd steeds duidelijker dat het er om ging een visie te ontwikkelen waarin de

publiekstaak centraal staat. Daarnaast werd duidelijk dat Artis op zoek moest gaan naar de kwaliteiten waarmee de tuin zich kan onderscheiden van andere dierentuinen en andere dagattracties. Tot slot bleek dat het unieke erfgoed van Artis geen hinderpaal voor modernisering was, maar juist een mogelijkheid om zich te profileren en een impuls om te komen tot vernieuwende concepten voor dierverblijven.

De conclusie van het onderzoek is dat de drie centrale vraagstukken die telkens terugkwamen juist de drie grote kansen voor het toekomstige Artis blijken te zijn. Het nieuwe Artis biedt ruimte aan de dieren en planten, biedt ruimte aan de educatie en biedt ruimte aan het erfgoed.

Ruimte voor de dieren

Neem bijvoorbeeld de uitbreiding aan de Doklaan, het huidige parkeerterrein. In de plannen zoals die

nu zijn ontwikkeld zal deze laatste mogelijke uitbreiding van de dierentuin, geheel gebruikt worden voor dieren en dierverblijven. De auto's gaan ondergronds. Door de extra ruimte voor de dieren op het terrein van de Doklaan ontstaat ook ruimte in de oude tuin om daar de kwaliteit van de verblijven te verbeteren. Maar wat is dan die kwaliteit, hoe meet je dat en wat zijn je uitgangspunten? Vroeger liep Artis altijd voorop met de inrichting van de verblijven. Het Aquarium bijvoorbeeld, dat geopend werd in 1882, was zo vernieuwend dat vertegenwoordigers van andere dierentuinen en

wetenschappers uit heel Europa direct een kijkje kwamen nemen. Het Kerbert-terras (waar nu de leeuwen verblijven) was in zijn tijd volstrekt nieuw en zo zijn er vele voorbeelden te noemen.

In de loop van de 19e eeuw en vooral de 20e eeuw kwam er toenemende belangstelling voor de wereld waarin de dieren in het wild leven. Mede onder invloed van de wens om een beter en duidelijker educatief verhaal te vertellen, kwam er meer aandacht voor de context, voor ecosystemen en voor natuurlijk gedrag. Dit leidde bij dierentuinen in binnen- en buitenland tot steeds grotere en tot steeds natuurlijker verblijven. In Artis is de invloed van deze ontwikkeling goed zichtbaar. De nieuwere dierverblijven aan de Doklaan bijvoorbeeld zijn geënt op het idee van een biotoop. De Afrika Savanne in Artis is een voorbeeld van integratie van diersoorten met vergelijkbare levensbehoeften, in een setting die refereert aan de natuurlijke leefomgeving. Ook in het 'oude' Artis zijn de laatste jaren projecten uitgevoerd die hebben geleid tot het in sterkere mate houden van diersoorten volgens de eco-systeembenadering, zoals de concentratie van Zuid-Amerikaanse dieren in de zogenaamde Pampa.

Alhoewel deze nieuwe en grotere dierverblijven een belangrijke verbetering betekenen op het gebied van het dierenwelzijn, zijn ze in publieksoptzicht niet allemaal optimaal. Artis is een dierentuin met een beperkte oppervlakte en het creëren van een natuurlijke illusie is in Artis nu eenmaal lastiger dan in een tuin waarvan de oppervlakte vele malen groter is. Artis is daarom op zoek gegaan naar nieuwe concepten voor dierverblijven. Verblijven met optimale condities voor de dieren; verblijven die een zo natuurlijk mogelijk gedrag mogelijk maken en verblijven die het publiek in staat stellen de dieren zo goed mogelijk te kunnen

Een morphorups: een toekomstig bewoner van de Vlindertuin?

Boven: in 2005 werd het nieuwe Insectarium van Artis geopend. De inrichting is een voorbeeld van de educatieve benadering die Artis wil toepassen bij nieuwe projecten.

Rechts: een tropische page. Educatie en vooral ook beleving van de natuur zijn zeer belangrijke aspecten van de nieuwe Vlindertuin die in 2006 gereed komt.

bekijken. Een goed voorbeeld van de nieuwe visie op de dierverblijven wordt de in 2006 te openen Vlindertuin. In deze tuin staat de ervaring van de bezoeker centraal die vrij tussen de kleurige en de zo van elkaar verschillende, rondfladderende wezentjes door kan lopen. Natuurlijk met inachtneming van de eisen met betrekking tot dierenwelzijn. In de vlindertuin wordt niet geprobeerd een volledig natuurlijke omgeving te suggereren, maar is de door de mens gemaakte, artificiële omgeving een belangrijk bestanddeel van de totale ervaring.

Een masterplan vergt teamwork

De aanleiding om nog eens goed na te denken over de toekomst van de dierentuin waren de plannen om het parkeerterrein aan de Doklaan volledig te betrekken bij het park. Dat heeft geleid tot een onderzoek dat bijna anderhalf jaar in beslag heeft genomen en waaraan heel veel verschillende specialisten hun medewerking hebben verleend. Na

schapsontwerper Michael van Gessel hebben het park geanalyseerd en zij hebben een aantal regels geformuleerd die van belang zijn bij alle toekomstige ontwikkelingen. Zij hebben bijvoorbeeld gekeken naar het 17e-eeuwse grid (het rechthoekige stramien) van de Plantagebuurt dat nog altijd zichtbaar is in de plattegrond van Artis, naar de 19e-eeuwse landschapstuin die over dat grid is aangelegd, naar de omvangrijke bomencollectie van Artis en naar de andere elementen die het park samenbinden tot één belevenis. Samen met een aantal vertegenwoordigers van het vanuit Singapore opererende 'Bernard Harrison and Friends' is intensief gesproken over de communicatieve, de educatieve en de diertechnische aspecten van de huidige en de toekomstige diercollectie van Artis.

Duurzaamheid

Al deze deskundigen en nog heel veel anderen hebben bijgedragen aan een samenhangende visie op

Educatie, en vooral ook contact met de dieren, is een belangrijke doelstelling van Artis.

Helemaal rechts: het planetarium zal worden uitgerust met een geheel nieuwe digitale projectiemethode. Naast de sterrenhemel kunnen complete programma's met bewegende beelden worden vertoond, van olifant tot microbe.

een drietal workshops met buurtbewoners, dierentuinspecialisten, marketeers, sociologen, biologen, architecten, ontwerpers en vele anderen is heel geconcentreerd doorgewerkt met een aantal teams. Zo hebben twee architectenbureaus (Sprenger Architecten uit Hannover en Wessel de Jonge Architecten uit Rotterdam) bekeken hoe de inhoudelijke uitgangspunten van invloed zijn op de toekomstige plattegrond van de dierentuin. Welke routes lopen mensen door de tuin? Hoeveel ruimte hebben de olifanten nodig? Hoe kunnen we de tuin meer naar de straat openen? Waar brengen we de kantoren op één plaats concentreren? Waar brengen we de verschillende educatieve faciliteiten onder? De landschapshistoricus Erik de Jong en land-

de toekomst van Artis. Een visie die enerzijds gebaseerd is op de 19e- en 20e-eeuwse kwaliteiten en die anderzijds een antwoord probeert te geven op de grote maatschappelijke en ecologische vragen die in deze nieuwe eeuw op ons afkomen. Duurzaamheid bijvoorbeeld is één van de centrale begrippen in de visie van Artis. Duurzaamheid is de laatste jaren hét begrip geworden waar milieu-activisten, politici en bedrijfsleven elkaar gevonden hebben. Toch blijkt telkens weer dat het makkelijker is om te streven naar duurzaamheid dan dit doel te bereiken. Immers: onder invloed van een nog altijd toenemende CO₂-uitstoot warmt de aarde in ras tempo op; de tropische regenwouden slinken met een nog hogere snelheid; vele dier- en plantensoorten zijn verdwenen of worden bedreigd; natuurlijke hulpbronnen raken uitgeput en de aarde vervuuld. En toch zijn wij, menselijke aardbewoners, die zichzelf zien als hoeders van

Het Groot Museum gezien vanaf de tuinzijde. De ruimte tegenover het museum is de plek van het toekomstige 'Kennisplein'.
Prent: W. Hekking jr, 1863

Detail van het Masterplan. Tussen het verplaatste Planetarium en het Groot Museum bevindt zich het 'Kennisplein'.

Interieur van het voormalige Groot Museum uit 1855; de vitrinekasten zijn nog in oude staat aanwezig – het is het best bewaarde 19e-eeuwse museuminterieur in Nederland.

deze planeet, niet in staat om deze voortschrijdende processen tot stilstand te brengen of zelfs maar af te remmen.

Voor Artis gaat duurzaamheid verder dan de traditionele dierentuintaken. Artis wil meer zijn. Artis is een podium voor andere instellingen op het gebied van de duurzaamheid. Een plek waar informatie over duurzaamheidsvraagstukken samenvoert en een plek waar een groot publiek met deze vragen geconfronteerd kan worden. Duurzaamheid zal in de komende jaren dan ook één van de centrale thema's voor de kennistuin Artis zijn. Een kennistuin met een kennisplein

Het Kennisplein

Het Kennisplein is een oud plein, gelegen achter de monumentale bebouwing op de hoek van de Plantage Kerklaan en de Plantage Middenlaan. Het is het oudste gebied van Artis, verworven bij de oprichting van het Genootschap. Ook is het de plek waar de sociëteitslokalen gevestigd waren. Het oorspronkelijk lommerrijke plein met grote bomen is in de loop van de 20e eeuw verrommeld en dichtgegroeid. Door de kwaliteiten van het plein weer terug te brengen en door nieuwe educatieve publieksvoorzieningen in deze gebouwen te vestigen kan het plein opnieuw het start- en het eindpunt van ieder bezoek aan Artis worden.

Japanse Tuin, met 'boedha'. Artis is ook een verzameling van cultuurtuinen met kunstobjecten.

Een belangrijke functie van het Kennisplein is dat van educatief centrum. Dit educatief centrum is bedoeld om schoolklassen te ontvangen (en door te geleiden naar de tuin) en om individuele leerlingen of andere geïnteresseerden verder te helpen. In dit educatief centrum is een aantal leslokalen ondergebracht, evenals een bibliotheek, annex mediatheek, annex studieruimte. De publieksafdelingen van Artis zullen in de directe nabijheid van het educatief centrum worden gevestigd.

Het Grote Museum

Maar er zal meer te zien zijn aan het Kennisplein. Het Grote Museum bijvoorbeeld. Al in de oudste doelstelling van Artis wordt niet alleen gesproken over een verzameling van levende dieren maar ook over een 'kabinet van opgezette voorwerpen uit het

bestaande collectie bevindt zich nog altijd in de depots van het Zoölogisch Museum van de Universiteit van Amsterdam. In combinatie met de collectie van het Artis Geologisch Museum biedt deze historische, systematische presentatie nieuwe mogelijkheden om educatieve verhalen te vertellen over evolutie, over soortenrijkdom en over uitsterving.

De oostvleugel zal worden gebruikt voor wisselende tentoonstellingen Samen met de in de oude staat teruggebrachte sociëteitsruimten op de begane grond (de Koningszaal en de Tijgerzaal) ontstaat aan de Plantage Middenlaan opnieuw een conferentie- en museumcomplex dat uniek is voor Amsterdam en Nederland.

MicroZoo

In de oude bebouwing aan het Kennisplein wordt ook de MicroZoo gevestigd: een compleet nieuwe dierentuin waarin het onzichtbare zichtbaar wordt gemaakt. De levende natuur bestaat namelijk maar voor een klein deel uit organismen - planten en dieren - die we met het blote oog kunnen zien. De grootste biomassa ter wereld en de grootste soorten- en vormenrijkdom is door ons mensen met het blote oog niet zichtbaar, dat is de wereld van de microben. Een wereld die we tot voor kort vrijwel

naar de sterren of naar de dinosauriërs in het vernieuwde Planetarium. Het Planetarium zal namelijk niet alleen worden verplaatst van de huidige plek naar het Kennisplein, maar het zal ook technisch compleet worden vernieuwd. De afgelopen jaren heeft zich een nieuwe projectiewijze voor planetaria en andere koepelvormige projectietheaters aangediend: hoogwaardige digitale projectie waarmee zowel een realistische sterrenhemel als een doorlopend bewegend beeld over de hele planetariumkoepel kan worden geprojecteerd. Uiteenlopende producties als speciaal vervaardigde natuurfilms, computeranimaties van micro-leven etc. kunnen allemaal worden vertoond. Sneller dan het licht reizen door het heelal, dwars door duizenden sterrenstelsels, terug naar de oerknal. En ook: een reis door de mantel en de kern van de aarde, op de eerste rij bij de komeetinslag die de dinosauriërs uitroeide, een walvis van 30 meter over je heen zien zwemmen – dat wordt met dit nieuwe projectiesysteem straks allemaal mogelijk.

Tenslotte

Niets is makkelijker dan een toekomstvisie te ontwikkelen als je nergens rekening mee hoeft te houden. Maar duurzame vernieuwing komt alleen tot

stand als je in staat bent door te dringen tot de kernvragen. Die kernvragen richten zich niet alleen op het dagelijks functioneren van de dierentuin maar vooral ook op de relevantie van de organisatie in een zich snel veranderende wereld. De toekomstvisie van Artis is gebaseerd op de bestaande kwaliteiten en Artis gaat die kwaliteiten inzetten om het oude genootschap een nieuwe relevantie en een nieuwe urgentie te geven. Artis is een publieksinstelling met meer dan een miljoen bezoekers per jaar, die van een aanzienlijk economisch belang is voor Amsterdam en de regio. Door de laagdrempeligheid en de attractiviteit voor mensen van alle leeftijden en culturele achtergronden, versterkt Artis de sociale cohesie. Artis zal de komende jaren veel tijd, geld en energie investeren in zowel het uitbreidingsgebied als in het oude Artis. De dieren krijgen de ruimte; de auto's gaan ondergronds; gasten kunnen beter en plezieriger worden ontvangen. En de educatieve opdracht van Artis krijgt nog meer prioriteit.

Artis balanceert oud met nieuw en zoekt vanuit de eigen rijke traditie naar de relevantie van het park in de komende decennia. Artis is compleet, samenhangend en als je het goed bekijkt, pure maatschappelijke noodzaak.

Een impressie van Fase III van de uitbreiding aan de Plantage Doklaan. De historische loop van de Nieuwe Prinsengracht wordt in ere hersteld door uitbreiding van de vijfpartijse richting Entrepotdok.

dierenrijk'. Het Grote Museum, dat gereedkwam in de periode 1850-55, was één van de vroegste en zeker het meest spectaculaire voorbeeld van de manier waarop men in de 19e eeuw de natuurlijke historie bestudeerde en presenteerde. Wonder boven wonder is het complete interieur tot op de dag van vandaag bewaard gebleven; Artis beschikt daarmee over het grootste historische museuminterieur van Nederland. In de komende jaren zal het Grote Museum zijn oude functie van museum weer terugkrijgen. In de westvleugel zal een overrompelende reconstructie worden getoond van de 19e-eeuwse opstelling. De uit miljoenen dieren

niet kenden. Een wereld waar we ons over kunnen verwonderen en waar we van kunnen griezelen. Ieder volwassen mens draagt twee kilo micro-organismen bij zich en in iedere mond bevinden zich honderden soorten bacteriën. Dat zal de MicroZoo door middel van eenvoudige, door het publiek zelf uit te voeren experimenten duidelijk maken. De MicroZoo toont de vormenrijkdom, de schoonheid, de stank, de beweging, de uitwisseling. Weet u wat er gebeurt tijdens een tongzoen?

Planetarium

En aan het Kennisplein kun je van een tongzoen zo

RUIMTE VOOR DIEREN
De zebra in Artis heeft nu al meer ruimte. Voor onder andere de gorilla, de leeuw en de Afrikaanse wilde hond zal dat straks ook gelden.

